

Kókai Károly

Az összművészet utópiája

Utopie Gesamtkunstwerk

➤ 21er Haus, Bécs

➤ 2012. január 20 – május 20.

A bécsi 21er – korábban 20er – Haus¹ évekig tartó felújítás után 2011 novemberében nyílt meg újra. Első kiállítása, *Az összművészet utópiája* huszonöt osztrák és huszonöt nemzetközi művész munkáit állítja egymás mellé. A 21. század múzeuma immár a Belvedere komplexumának újabb kiegészítése. Az Alsó Belvederében AGNES HUSSLEIN igazgatóságának kezdete óta időszakos kiállításokat mutatnak be, a Felső Belvederében az osztrák galéria gyűjteménye látható a barokktól a modern korig; a néhány száz méterrel feljebb található új épület pedig 20. századi és kortárs kiállításoknak tartják fenn.

Husslein szerint a Belvedere egésze maga is az összművészetet képviseli. Az Alsó Belvedere-ében most látható a *Gustav Klimt. Josef Hoffmann. A modernitás úttörői* című kiállítás,² amelyet az 1900 körüli összművészetnek szenteltek. Jó példa lehet az összművészeti bemutatóra az az Alsó Belvedere bemutatóján is rekonstruált, 1902-es kiállítás például, amelynek részét képezi a bécsi Secession alagsorában ma is látható Klimt-freskó, a *Beethovenfríz*.

Az Összművészet utópiája ugyanakkor a ház történetének egyik legemlékezetesebb kiállítására is hivatkozik, HARALD SZEEMANN *Az összművészet igézetében. Európai utópiák 1800 óta* című, 1983-as bemutatójára.³ A katalógusban többek között Werner Hofmanntól, az épület első igazgatójától is olvasható egy esszé,

1 Az 1958-as brüsszeli világkiállításra épült üvegpavilon (építész: Karl Schwanzer), amelyet a világkiállítás után Bécsbe helyeztek át, 1962-től a 20. század művészetét bemutató múzeumként működött (20er Haus). 1979–2001 között a Museum moderner Kunst egyik kiállítóhelye volt. 2002 nyarán az épületet a Belvedere vette át a MuseumsQuartier-ben emelt új épületbe költöző MuMOK-tól. Felújítását 2008-ban kezdték meg Adolf Krischanitz tervei szerint.

2 *Gustav Klimt / Josef Hoffmann. Pioniere der Moderne*, Unteres Belvedere, Bécs, 2011. október 25 – 2012. március 4.

3 *Der Hang zum Gesamtkunstwerk*, Kunsthaus Zürich; 20er Haus, Wien; Kunstverein für die Rheinlande und Westfalen, Düsseldorf. A kiállítás 1983. február 11-én, Richard Wagner halálának 100. évfordulóján nyílt meg.

Utopie Gesamtkunstwerk
Részlet a kiállításról, 2012 (Display Esther Stocker)
© Belvedere, Bécs / Fotó: Unger Roland

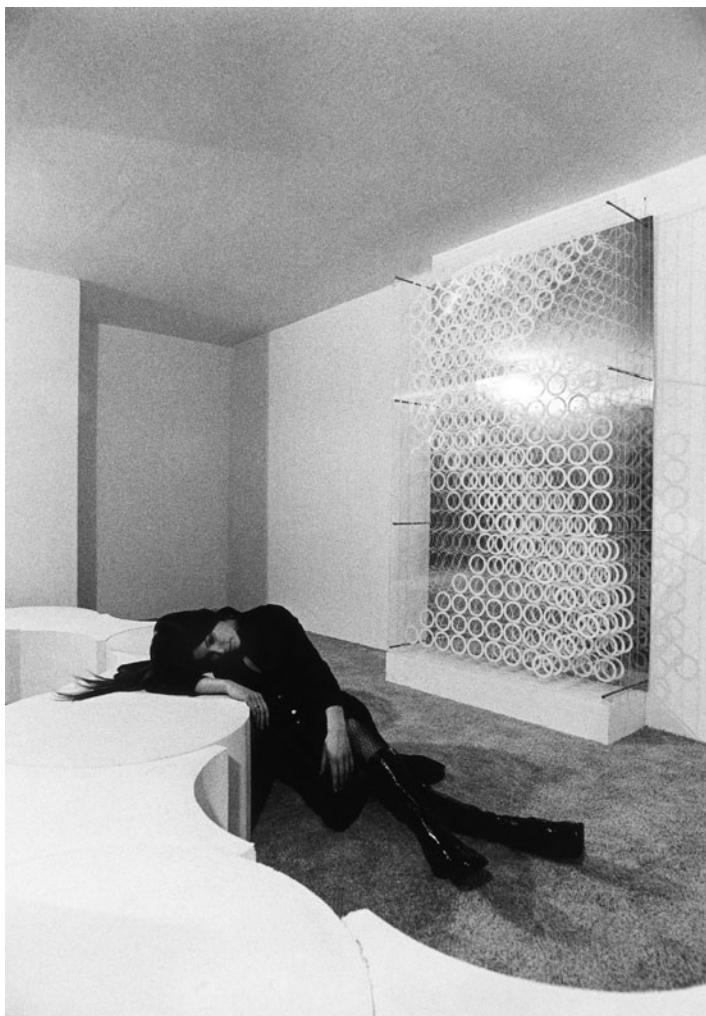

amely szintén a folyamatosságot hangsúlyozza. Ezzel Agnes Hussleinnek sikerült elérnie azt, hogy az osztrák művészet gyűjtésére és bemutatására specializálódott Belvedere valóban be tudja tölteni feladatát, és a művészettörténet egészét, így a jelenkor művészetét is integrálja programjába.

Az összművészet maga problematikus fogalom, ellentmondásos recepciótörténettel. A kiállítás kurátorai, BETTINA STEINBRÜGGE és HARALD KREJCI szerint „Teljességigénnyel fellépő összművészeti alkotás 1950 óta nem létezik többé. Összművészeti alkotás nem létezik, mint megvalósult mű. Csak a teljesség, a jobb társadalmi élet utáni vágy”, írja Steinbrügge. „A teljesség fogalma létezik. De szétesik részecskéire. Ugyanakkor megmaradt a részek összeillesztésére irányuló vágy. Ezzel dolgozik például HEIMO ZOBERNIG: társadalmi mini-helyzetekkel, színházi szituációkkal. Ha az ember belép Zobernig installációjába, úgy érzi, egy 'setting' része maga is. Megpróbáltunk a kiállításon az összművészet politikai aspektusaira koncentrálni. A művészek mindig egy jobb világot akarnak”, fogalmaz Krejci.

Az összművészet ötlete RICHARD WAGNER elképzelésére vezethető vissza, aki zenedrámaín keresztül, ezeken túllépve egy egész világnézetet szeretett volna közvetíteni, esztétikai és szellemi területen egyszerre kívánt hatni, annak minden társadalmi és politikai következményével együtt. Harald Szeemann 1983-ban ugyanebben, az akkor még a 20. század múzeumának nevezett épületben rendezett kiállításán RUDOLF STEINER *Goetheaneum*jától, KURT SCHWITTERS *Merzbau*ján keresztül egészen JOSEPH BEUYSig, MARCEL BROODTHAERSig és HERMANN NITSCHig göngyöltette fel a koncepció különféle megjelenési formáit. A Wagner

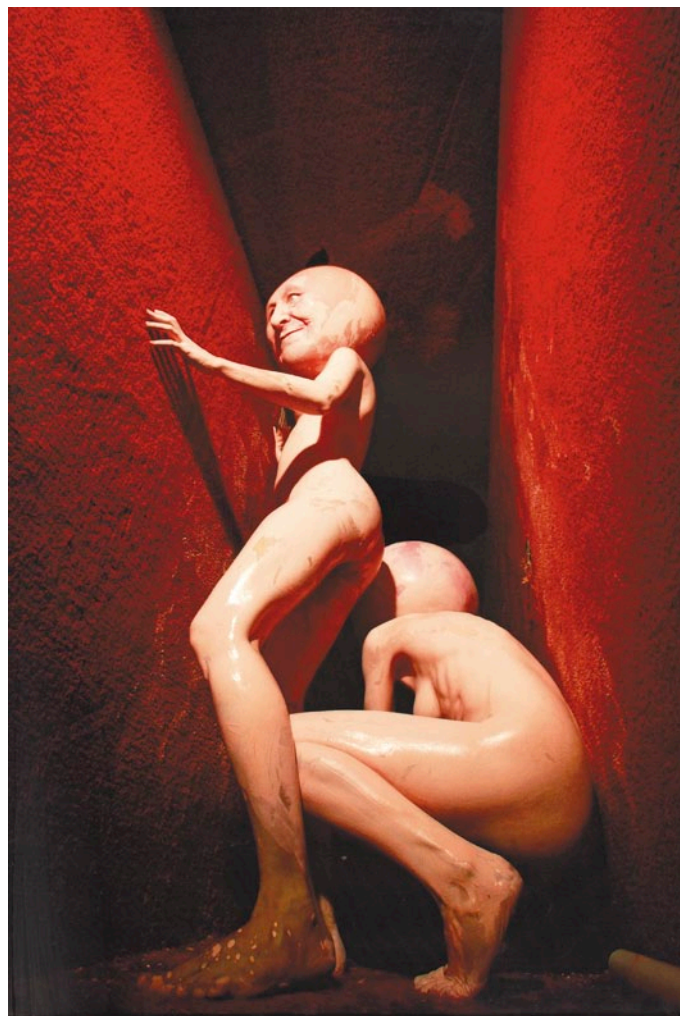

PHILIPP HELGA
Kinetikus tárgy és szék, 1970, Részlet az Élet és
művészet c. kiállításról, Ertl bútoráruház, Graz
© Fotó: Michael Leischner

vagy Szeemann által időhatárként megjelölt, 1800 előtti korszakokra vonatkozólag lehetne természetesen az ókori görög drámáról, a gótikus katedrálisról vagy a barokk építészet egyes megnyilvánulásairól is mint összművészetről beszélni, de a fogalmat alapvetően mégis Wagnerhez szokás kötni.

A Gesamtkunstwerk fogalma úgy is értelmezhető, hogy végül is minden műalkotás egyfajta egészlet tükröz, amelyből születik, amelybe behelyezkedik, amelyben értelme van. Ez nyilvánvalóvá is válik, miheyst a művésztörténet azt egy-egy művész munkásságában, egy-egy stilisztikai mozgalomban, annak korában elhelyezi. Egyes művészeti ágazatok – így például a színház bizonyos formái, az installáció vagy a happening – különösen alkalmasak többféle médium egyidejű használatára. Ilyen szempontból meglepő lehet, miért okoz az összművészet fogalma a művészetelmélet számára problémát. Az ok talán abban keresendő, hogy azt szinte mindenki a totalitarizmus és az utópia fogalmával asszociálja, azzal a totalitarizmussal, amely a 20. századi Európa történetének tanulságai után tarthatatlan elméletté vált, illetve az utópia fogalmával, amelyhez azonnal hozzá szokás tenni – legyen szó tár-

PAUL MCCARTHY
Alagsori bunker: festés Queens-ben, Red Carpet Hall 3, 2003, fotó, cibachrome,
alumínium, 183 x 122 cm, Belvedere, Bécs (Wolfgang Anselmino letétje)
© Fotó: Ann-Marie Rounkle

sadalmi vagy művészeti utópiáról, mint pl. a klasszikus avantgárd esetében –, hogy soha nem valósult meg, illetve meghíúsult és csődöt mondott. Krejci és Steinbrügge tehát Harald Szeemann tézisére épít. És valóban, az itt látható művek maguk ritkán nevezhetők összművészeti alkotásnak – ennyiben helyes a kiállítás címében szereplő utópia –, csupán csak utalnak arra. A kiállított alkotások töredékei, nyomai valaminek, amit azonban a látogató vagy ismer, vagy nem. A probléma megoldásában a katalógus sem segít, hiszen az egyes művek fotóihoz párosítva csupán egy-egy rövid állásfoglalás szerepel. A közölt rövid bevezető esszék szintén csak egyes, töredékes és negatív aspektusait tárgyalják a témának. Amit a kiállításon látunk, mégis érdekes. Sok intenzíven ható, magával ragadó műalkotás, egy-egy újrafelfedezés – FRITZ WOTRUBA 1967-es színpadképe vagy HELGA PHILIPP szintén a hatvanas évekből származó lakószobasarka –, a szokásosan kiállítandó osztrák művészekkel, így FRANZ WEST *Lemúr fejével* vagy HEIMO ZOBERNIG egy 1993-as franciaországi munkájának újrafeldolgozásával. A kiállítást járva, az egyes műveket nézve úgy tűnik, maguknak a művészeknek nincs problémájuk az összművészet koncepciójával, inkább egy-egy konkrét művészeti feladat, valamint a politikai és társadalmi valóság foglalkoztatja őket. HELGA PHILIPP az 1960-as, 1970-es években alkotott geometrikus és konkrét művészeti irányzatokba sorolható művei a bécsi csoport költőihez⁴ társíthatók, akikhez személyesen is közel állt, noha életkora szerint egy fiatalabb generációhoz sorolandó. Egy, a kiállításon is bemutatott tárgycsoportjáról készült fotó lett a 21er Haus kiállítási plakátjának motívuma is egyben. A képen egy tipikusan 1960-as évekre jellemző belső teret látunk, padlószőnyeggel, fehér falakkal és egy fali objektummal, valamint egy fekete ruhába öltözött, és fekete hajú modellel.

4 Wiener Gruppe (1954-64): Friedrich Achleitner, Konrad Bayer, Gerhard Rühm, Oswald Wiener

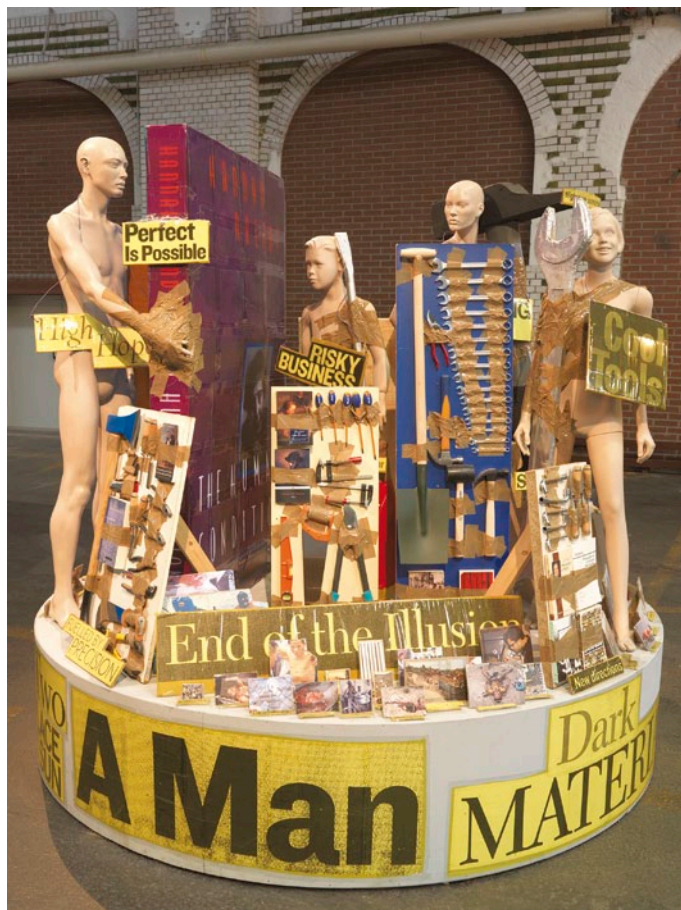

UNA SZEEMANN
 MONTEWOOD HOLLYVERITÀ, 2003, fotó, (Fuji Super Gloss Paper), 100 × 75 cm, Courtesy the Artist, Fotó © Simon Chaput

HEIMO ZOBERNIG
 Cím nélkül, 1993, pozdorja, fa, pamut, alumínium fólia, hungarocell, acél, stb., ~ 250 × 400 × 600 cm, Project Unite, művészet, építészet, design,
 Le Corbusier Unité d'Habitation, Firminy, 1993, © Fotó / Courtesy Galerie Meyer Kainer, Bécs, © VBK, Bécs 2012

Heimo Zobernig 1993-as képén a franciaországi Firminy-ben álló, LE CORBUSIER építette *Unité d'Habitation* (1965-1967) egyik lakórészlegében kialakított, provizórikus kávézójából látunk részleteket. A katalógusban egy 1993-as fotót, a kiállításon pedig a helyiség újabb rekonstrukciójának néhány darabját találjuk meg. Zobernig munkája, illetve a kurátorok koncepciója utalásként jelen van tehát, de a műnek politikai vagy társadalmi robbanóerőt vagy akár csak ilyen jellegű felvilágosító hatást tulajdonítani az *Összművészet utópiája* közegeben teljességgel lehetetlen. CHRISTOPH SCHLINGENSIEF 2008-ban, Duisburgban bemutatott, *Az idegentől való félelem temploma bennem* című oratóriumának néhány rekvizitumából összeállított objektje is látható a kiállításon, amelyet 2011-ben a velencei bienále német pavilonjában is láthattunk. Az ötvenéves korában, két évvel ezelőtt elhunyt Schlingensiefel elsősorban mint színházi rendező volt ismert, többek között Bayreuthban és a bécsi Burgtheaterben is dolgozott. Az itt látható töredékek ebben az esetben is világossá teszik, hogy nem az összművészet megvalósítása, hanem annak kiállítása a kihívás. Schlingensiefel összművészetével valószínűleg csak azok találkozhattak adekvát módon, akik látogatták is

THOMAS HIRSCHHORN
Családi szerszámok, 2007,
installáció, fa, karton, modellek,
ragasztószalag, különböző
szerszámok, eszközök, stb.,
290 × 290 × 290 cm
Courtesy the artist and
ARNDT Berlin
© VBK Bécs, 2011/2012
Fotó: Bernd Borchardt

JASON RHOADES
Mi Saga, Saga U (Emmanuelle Saga), 2005, multimédia installáció,
360 × 370 × 420 cm, Thyssen-Bornemisza Art Contemporary, Bécs, Fotó © Landesmuseum Joanneum / Niki Lackner

akcionista jellegű, orgiasztikus anyaghasználat jellemezte előadásait.

A kísérőprogram része többek között GERHARD RÜHM 2012. április 15-i bemutatója, a *Szöveg egy személyre, női fantáziák zongorával, beszéd duettek*. A darab egy szövegből indul ki; Rühm a tervek szerint bal kezével fog zongorázni, miközben jobb kezével egy fóliára rajzol, amit egy projektor a falra vetít. „Ha az ember minden figyelmét a zongorára összpontosítja, jobb kezével talán reflexmozdulatokat tesz”, mondja Rühm. Szöveg, zene és rajz tehát, illetve projekció és performansz – Rühm szerint ez például összművészeti alkotás.

Rühm a korábban említett, 1950-es években induló bécsi csoport (Wiener Gruppe) tagja volt. A csoport 1958-ban és 1959-ben úgynevezett irodalmi kabarékat rendezett, az elnevezéssel a dadaista Cabaret Voltaire-re utalva. A bécsi csoport irodalmi kabaréja ugyanakkor a happening egy változata is volt – a fogalom pontosan ugyanekkor, 1958–59-ben bukkant fel először az Egyesült Államokban, a bécsi csoporttól teljesen függetlenül. Rühmék nem használták az összművészet kifejezést, Rühm a „totális színház”-ról beszélt. „Ami az összes lehetőséget, a színház optikai és akusztikai lehetőségeit össze-

fogja, az 'per se' összművészeti alkotás. Amit Hermann Nitsch csinál, az szintén összművészet. Ami ágazatokat átfogva a nyelvvel, zenével, képzőművészettel dolgozik, éspedig nem úgy, hogy ezek egymás mellett futnak, hanem egymással szerkezetileg össze vannak kötve, azt tekintjük összművészeti alkotásnak. Helga Philipp viszont op-artot csinált.” A kiállításon látható ülóbútor / fali objekt csoport Rühm szerint nem összművészeti mű, hanem többféle médium találkozása egy műalkotásban.

Erősen kérdéses tehát, hogy a kiállítás eléri-e eredeti célját, a Gesamtkunstwerk fogalmának és példáinak bemutatását, jöllehet a prezentáció majdnem ideálisnak is nevezhető. ESTHER STOCKER egy vagy több oldalról nyitott fekete kockából alakította ki a kiállítás belső tereit, a kockákban vannak a videóvetítések, a falakon a rajzok és fotók. A kockák tagolják a teret és egy-egy zárt világot teremtenek, amelyet aztán egy-egy műcsoportot tölt ki. Az osztrák művészet egyben nemzetközi kontextusban is látható. Egy-egy mű, egy-egy műcsoport saját teret kap, de a 21er Haus nyílt belső terének köszönhetően a kapcsolatok keresésére is sok lehetőség nyílik. Láthatók az 1950-es évekből származó és egészen új művek; Rühmtől például három 1957-es és három 2010-es papírmunka. A Belvedere 20. századi és kortárs gyűjteménye ugyan hiányos, de mint itt is látható, törekednek ennek kiegészítésére.

A kiállítást kritikusan fogadta a bécsi közönség, nem utolsósorban azért, mert összművészetet itt valóban nem látni – bár ez megfelel a kurátorok értelmezésének és a kiállítás címének is, nevezetesen hogy összművészet nincs többé, csak töredékek. A valódi ok természetesen inkább abban keresendő, hogy a múzeumnak korlátozottak az anyagi lehetőségei. Lényegében egy sor egyéni alkotást láthatunk, érdekes és kevésbé érdekes művészekről; a lényeg mégis az, hogy Bécsnek van egy újabb kiállítási tere, amely remélhetőleg felnőtt feladatához, a 21. század művészetének a bemutatásához.

HERMANN NITSCH
Schüttbild der 40. Aktion, 1997, 200 × 300 cm
Courtesy of Atelier Hermann Nitsch, © VBK, Vienna 2012

